

TOMA BABIĆ – GRABOVČEV I KAČIĆEV PRETEČA

Nikica Kolumbić

Hrvatski pjesnik Andrija Kačić Miošić tipičan je predstavnik prosvjetiteljske književnosti u južnim hrvatskim krajevima i to s nekoliko odrednica: sve svoje pjesništvo posvetio je i podredio pouci i prosvjeđivanju najširih slojeva, a da bi to ostvario posegnuo je za odgovarajućim kompozicijskim oblicima kratke epske pjesme, za strukturom ritma koji će biti blizak toj više slušateljskoj nego čitateljskoj publici i za pjesničkim jezikom koji će odisati duhom folklornog izraza.

Kao pjesnik koji na liniji Marulić–Gundulić s jedne, te Mažuranić–Kranjčević–Krlježa s druge strane znači nezaobilaznu kariku u lancu razvoja nacionalne književnosti i njezina pjesničkog izraza, nije ni on mogao biti bez prethodnika u kojeg se mogao ugledati i na temelju čije poezije je mogao krenuti vlastitim putem. Kao takav izravni preteča Kačićev obično se ističe Filip Grabovac, koji je svoje prozno i stihovano djelo »Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti arvackoga« objavio u Mlecima 1747, samo nekoliko godina prije Kačićeva »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga«, objavljenog također u Mlecima 1756 (drugo izdanje 1759)¹. Od Grabovca je Kačić preuzeo dvije važne komponente: u stihovima je opisao neke povijesne događaje, ratničke podvige predaka, a pri tome je upotrebio folklorni epski deseterac. Tako je on najšire, pa i neobrazovano slušateljstvo zainteresirao za neke oblike književnoga izraza.

Doduše, Grabovčev »Cvit razgovora« u većini sadrži religiozne pjesme, sastavljene tipičnim hrvatskim srednjovjekovnim osmeračkim dvostihom, izrazom pučke religiozne poezije. Sve su one, pisane u srednjovjekovnom duhu, imale

poslužiti jačanju vjere, onoj tematskoj usmjerenosti crkvenog pokreta koji je započeo još od Tridentinskoga koncila u XVI. st., pa se i Grabovac, s jačim naglaskom na didaktičku ulogu poezije, pridružio onim hrvatskim pjesnicima koji su u srednjovjekovnom osmeračkom dvostihu našli najpogodniji oblik svoga izraza. Posegnuvši tako za srednjovjekovnim tematskim i izražajnim fondom Filip Grabovac je pjevao o »Tužbi duše osuđene«, »Od uzbuđenja grišnika na pokoru« itd., upotrebljujući pri tome poznate sintagme i fraze najstarijih hrvatskih stihova (»Gledaj glavu, trna krune, / kako s' sveta krvca trune ...«; »Gledaj ruke njegov raspete, / pribijene križu pete ...«; »Dobri Isus umri za nas, / milosrđe tvoje danas ...«). Među tim se pjesmama, pisana potpuno u srednjovjekovnom ruhu, zaobilazeći barokni izraz kakav je u obradi slične teme, u svojoj »Kiti cvitja razlikova« (Mleci 1642), upotrebio Bračanin Ivan Ivanišević, nalazi i Grabovčeva pjesma »Od žene, kakve su naravi i kako se od nji valja uklonjati i bižati di mu drago biti«. Očito je kako se njezini stihovi:

Lip je pogled, a zla dila,
tila b' da je svakom mila.
Bit ne more zadovoljna,
malo k dobru jest povoljna;
idovita zmija kako,
obratit je nije lako.
Da bi svitom te vladale,
ke bi glave tad padale!²

oslanjaju na stihove i na izraz hrvatske srednjovjekovne pjesme protiv žena:

Mnoga su se učinila
cića žene huda dila.
Nigdar ne bi zadovolje,
neću veće, nimam volje. ...
Smrt ti pride barzo tako
od istoka munja kako. ...³

Treba pri tome napomenuti da je takvu poeziju, pri čemu i nije bio usamljen među suvremenicima, Grabovac pisao u vrijeme kad je već odavno, godine 1643, Šibenčanin Jakov Armolušić u svojem djelu »Slava ženska« izravno reagirao na spomenuto djelo Ivana Ivaniševića.⁴

Međutim, takav je samo jedan dio Grabovčeve poezije, jer ono po čemu je Grabovčevo djelo posebno vrijedno to su pjesme u kojima on upućuje na aktualna pitanja, u kojima istupa s kritičkim duhom, zbog čega je na kraju i stradao. To su većinom deseteračke pjesme, osobito one u kojima se obrađuju pojedini junaci (primjerice Petar Kumbat) ili borbe s Turcima.

Ali ono što u Grabovčevu »Cvitu« predstavljaju samo skromni dio poetske obrade, a to su njegove junačke svjetovne pjesme, u Kačićevu »Razgovoru« obuhvaća gotovo cijelo njegovo djelo. Pa i deseterac, u kojem se Grabovac samo okušao, Kačić je podigao na višu razinu, unoseći u nj i elemente umjetničke poezije, a ono zbog čega je Grabovac završio svoj život tragično, njegov otvoren i kritički stav u pitanjima odnosa između Hrvata i Mletaka, Kačić je spretno zaobišao i, koristeći se tragičnim iskustvom svoga prethodnika, odabrao mirni put marljiva rodoljubiva književnika.

Međutim, ako je Grabovac u glavnim odrednicama bio Kačićev uzor, čini se da je u nekim bitnim crtama svoje poezije i on imao svoga preteču. Premda to još nije u znanosti temeljitije ispitano, ipak se u nekim napisima u tom smislu navodi ime fra Tome Babića i to dio njegova »Cvita razlika mirisa duhovnoga«, koje je objavljeno u Mlecima 1726, dakle dvadeset godina prije Grabovčeve knjige, a zatim 1736, još jednom za Babićeva života.⁵ Taj učeni franjevac, rođen 1680. u Velimu kraj Skradina, koji je u Budimu završio filozofiju i teologiju, a dugo vremena bio gvardijan samostana na Visovcu i u Kninu, velikim se dijelom svoga rada stavio u službu prosvjetiteljskog djelovanja.⁶ S tom je namjenom već 1712. objavio svoje djelo »Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accomodata«, dakle gramatika prilagođena za ilirske početnike. Tu namjenu on sam na hrvatskom jeziku objašnjava štiocu: »ne pišem ovde veliki stvari, nego samo declinatione ili prigrivanja od imena, conjugatione od verba, ili riči i regule od isti: za one koji počimaju učiti gramatiku, to jest za one Ilirike koji drugoga jezika ne znadu⁷«. Zato on gramatička pravila tumači na latinskom, ali i na hrvatskom jeziku.

Babić je djelovao u vrijeme kad je u nekim crkvenim krugovima, koji su se aktivno bavili vjerskim prosvjećivanjem širokih slojeva, još uvijek vladalo mišljenje kako iz naroda treba iskorijeniti loše običaje pa i svjetovne pjesme, koje su, prema njihovu mišljenju, pogubne za duhovno zdravlje naroda. Takve su misli zastupali kod nas pisci sjevernijih krajeva već u prvoj polovini XVII. st., kao što su bili Juraj Habelić (1609–1678) i Nikola Krajačević Sartorius (1582–1653), predlažući da se svjetovni tekstovi vezani za neke narodne pjesme u pjevanju

jednostavno zamijene s vjerskim sadržajima. Takvu zamisao otvoreno zastupa i Babićev suvremenik fra Lovro Šitović (1682–1729), koji je samo godinu dana poslije objavljivanja Babićeve knjige pjesama, dakle 1727, objavio svoju »Pismu od pakla«, gdje u predgovoru bogoljubnom štioću kaže: »Slušaoče, poljubljeni brate, ti dobrovoljno u kolu igraš a kolo se vičnje vrtilo paklu naokolo. Ti pivaš i slušaš pisne od Kraljevića Marka, Muse Arbanasa, Relje Bošnjana, od vojske, junaštva, kralja, kapitanih i ostali, takojer lipote divojke, od rujnoga vina i od ostalih beskorisnih pisanah. Nećeš li ušima pameti tvoje poslušati jauke i kukanje tolikih krstjanah po paklu što ih muče, dave, deru, žegu i gnjave paklene vojvode Lucifer, Majmun, Asmadeo, Sotona, Belfegor, Belzebub, Behemot i ostali nemili vragovi. Moja bratjo, krstjani i krstjanke, molim vas, tako vam Bog dao raj, slušajte ovu pismu koju sam meni i vami na spasenje iz Svetoga pisma i naučiteljah izveo«. ⁸ Osjetivši ono što će tijekom XVIII. st. prihvaćati i primjenjivati većina i svjetovnih i religioznih hrvatskih pjesnika, da je epski deseterac najpogodniji stih da bi ga prihvatili oni kojima je namijenjena takva prosvjetiteljska literatura, i Šitović sastavlja svoju »Pismu od pakla« u takvom stihu. Ali u krugu u kojem se kretao Lovro Šitović još uvijek je živjela tradicija hrvatske srednjovjekovne poezije osmeračkoga dvostihpa pa i on svoje deseterce vezuje srokom u parove, s izuzetkom prve strofe u kojoj upotrebljava izmjenični srok. U daljem dijelu njegovi se dvostihovi nižu ovako:

Izvan što smo rekli gori više
i što ćemo reći doli niže
taj je oganj muka čudnovata
među družim mnogo strahovita... ⁹

U tom duhu, a tome treba pridodati i komunikaciju koja je posebno vladala među franjevcima, godinu dana prije Šitovića ¹⁰ i fra Toma Babić (1680–1750) piše, sastavlja i objavljuje svoj »Cvit razlika mirisa duhovnoga« (Mleci 1726), ¹¹ u kojemu prvi dio zauzima katekizam, odnosno »Nauk kršćanski«, koji Babić izričito namjenjuje neukim vjernicima i to posebno ističe u svom predgovoru »Bogoljubnomu štioću«: »Ovde nije pisano velike mudrosti, nego u kratko istumačenje Nauka kršćanskoga, za one koji ne znadu ni latinskih knjiga ne razume, a koji znadu, neka jim nije mučno ni teško«. ¹² Pri tome se Babić služi i poredbama kako bi bio uvjerljiviji. Njegov je Nauk kršćanski kao vodič, jer »kada jedan čovik putuje po pustoj gori, navlastito obnoć, a ne budući višt putu, a ne imadući kalauza

ili vođu koji mu put kaže, lahko će se izgubiti i zabasati. Zato zvati se kršćaninom, a ne znati nauka kršćanskoga, taki je kršćanin samo imenom a ne dilom; taki putuje po neznanu putu bez kalauza; i taki se brzo može izgubiti i zabasati, i upanuti u jamu, u blato i u druga zla, zašto ne zna kuda idje i putuje. Zato dakle, budući vas naš život na ovom svitu jedno putovanje k našem otčinstvu, kraljestvu nebeskomu«. Babić posebno ističe kako se kršćanskom nauku primjereno uče djeca, »zašto oni ne mogu razumiti ni dosegnuti, zašto dati cio i tvrd kruh malahnu ditetu ne može se pomoći; valja mu ga razlomiti ...«. ¹³

Drugi dio »Cvita« sadrži velik, moglo bi se, s obzirom na dotadašnju našu vjersku praksu, reći i najveći broj religioznih pjesama. Iako su sve to većinom tekstovi već ranije poznati u raznim varijantama, pisani od anonimnih ali i nekih poznatih sastavljača, primjerice Matije Divkovića, Stjepana Margitića, Jurja Barakovića, Babić ih je rasporedio prema praktičnoj namjeni, što bi se u širem smislu moglo smatrati nekakvim katekizmom u stihovima. ¹⁴ Možda je nekima i sam Babić autor, kao na primjer onima na početku koje obrađuje »dilo od vire«, ufanja, ljubavi i skrušenja. Zatim se nižu pjesme vezane za važne crkvene blagdane — od Božića (O porođenju Isusovu, Drugi versi od Božića, Versi sv. Stipana, Versi od svetii mladinača, Versi na mlado lito, Versi od Vodokarstja), do ostalih blagdana, pa tako slijede pjesme (versi) o mucu Isusovoj, o Uskrsu, o Uzašašću, Sv. Trojstvu, Duhu Svetom, o tilu Isusovu. Zatim se nižu pjesme raznolika vjerskog sadržaja (o zapovijedima Božjim, vjerovanje, o B.D. Mariji, o Ruzariju B.D. Marije, o raznim svecima — Ivanu Karstitelju, o apostolima i mučenicima, o sv. Franji, o sv. Antunu Padovanskom, sv. Katarini, sv. Klari i o svetim djevicama).

Posebno je izdvojen, kao »Dio od pisama«, niz tekstova pisanih u deseteračkom stihu ili pod nazivom poskočica, a vrlo raznolika vjerskog sadržaja, s početnom pjesmom o taštoj slavi, kojoj slijede pjesme: o smrtnom grijehu, o smrti, o sudu, paklu i raju, o papi, o Božiću, Uskrsu, te na kraju nekoliko osmeračkih pjesama, među kojima poznata srednjovjekovna pjesma Blagoslov puka, ¹⁵ Versi naravski, Versi od svarhe kniga i od Skradina grada te na kraju Versi od sedam smartnih griha.

Međutim, u knjizi je jedan »Dio od pisama« posebno izdvojen i popraćen posebnim predgovorom, u kojem se Babić deklarira kao pristalica onog zaokreta u duhovnom životu vjernika, nukajući ih da napuste svjetovne pjesme i prihvate one koje im on nudi, a tu se »uzdarže mnoge pisme duhovne, koje se mogu pivati u svako doba i na svakom mistu, putujući, sideći i stojeći, razmišljajući stvari koje

su u njima potrebne i korisne za naše spasenje, i za ostaviti pisme isprazne, od koji nije koristi duhovne, nego šteta i uzbuđenje na poželjenja i dila opaka ovoga tamnoga svita koji za malo dura«. ¹⁶

A takve su »pisme isprazne« većinom pjevane u narodnim desetercima ili u stilu poskočica pa nam Babić u stihovanom produžetku svoga predgovora daje upute kako nam pjesme služe da slavimo Boga:

da slavimo Boga velikoga,
Otca, Sina i Duha svetoga,
svake vrste duhovno pivanje,
ostavivši svitovnje igranje.

To još jače ističe u gotovo programatskim stihovima iste pjesme:

Što će nami sad isprazne pisme,
koje nisu za dušu koristne,
od junaka i starih viteza,
od hajduka, prošastih lupeža,
i ostale mnoge stvari lude,
što čovika sve na grihe bude?
Ostavimo te opake pisme,
koje nisu za dušu koristne. ¹⁷

Takva je i prva pjesma ove skupine pod naslovom »Pisma od tašte slave«, u kojoj Babić uspješno imitira izravnost narodnog pjevača:

Pivaj, družo, da te gora čuje,
gora, družo, i tko njom putuje;
neka čuje pisme glasovite,
i od svita stvari varovite. ¹⁸

U tom dijelu gdje se, kako smo već rekli, obrađuju sadržaji o smrti, o sudu, paklu, raju, o papi, otajstvu vire svete, o Božiću i uskrsnuću itd. ima i osmeračkih stihova, osobito u pjesmama koje pripadaju hrvatskoj srednjovjekovnoj anonimnoj poeziji, među njima već spomenuta pjesma »Blagoslov puka«, poznata u najranijoj verziji vezanoj za Zadar, iz početka XV. stoljeća, ¹⁹ ili pak pogrebna pjesma »Pro-

mislimo, braćo, što smo«, koja se našla već u glagoljskom Pariškom kodeksu iz kraja XIV. st.²⁰ Takvim je distihom pisana pjesma gnomskog sadržaja, s početnim stihom »Ni nad Bogom gospodara«,²¹ kao i pjesma »Versi od svarhe kniga«, kojoj je autor vjerojatno sam Babić.

Ipak, u ovom dijelu pjesmarice prevladavaju pjesme ispjevane u narodnom tonu, prije svega deseteračke u obliku dvostiha te nekoliko pjesama pod nazivom »popivka poskočica«, kao što je primjerice »Na Božić od porojenja Isusova pisma, popivka poskočica« koja započinje:

Koje čudo bi današnje, spomenimo se...

ili pak »Pisma poskočica od Gospe«:

O Marijo, mati Božja, vazda Divice ...

Upotrebom narodnog stiha, bilo deseterca bilo stiha poskočice, koji je blizak tonu širokih slojeva, a kojim je stihom sigurno Babić sam ispjevao većinu takvih pjesama, kao što je primjerice »Pisma od otajstva vire svete«, s početnim stihovima:

Vitka jelo, digni gori grane,
tere Bogu vičnjem podaj hvale ...

ili na primjer »Pisma od svetoga oca pape«:

O planino, goro plemenita,
koja nisi u seb' razborita,
ti izvedi zviri strahovite,
i letuće ptice gorovite ...

on je mogao postići uspjeh kod velikog broja vjernika. Da je doista takav uspjeh i postigao vidi se po tome što je već 1736. sve pjesme objavio u zasebnoj knjižici kao »Drugi dio Cvita«, a ta je njegova knjiga bila kasnije više puta objavljena (1759, 1802, 1829, 1851, 1880. i 1898). Njegova se pjesmarica mnogo i prepisivala, a zbog svoje popularnosti dobila je u narodu i posebno ime — »Babuša«.²²

Međutim, koliko je Babić postao omiljen kod dijela hrvatskoga čitateljstva, pa i među nepismenim ljudima, ipak ono njegovo nastojanje da se vedre, junačke

i vesele folklorne pjesme zamijene pjesmama vjerskog sadržaja, pri čemu bi se imala sačuvati njihova narodna melodija, nije naišlo na sveopće prihvaćanje. Nisu ga prihvatili ni oni koji su Babića izravno slijedili, i to crkveni ljudi. Tako ga u tom smislu nije prihvatio ni Filip Grabovac koji je, kako se vidi i u naslovu njegove knjige, bio inspiriran Babićevim djelom, ali koji je u pjesmama vjerskog sadržaja ostao na osmeračkom dvostihu. Desetercem je, držeći se narodne tradicije, ispjevao nekoliko junačkih pjesama, što je malo poslije u potpunosti prihvatio Andrija Kačić Miošić. Babiću, ipak, pripada zasluga što je poslije Frana Krste Frankopana prvi, u duhu prosvjetiteljstva, odlučnije uveo narodni epski deseterac u hrvatsku pisanu književnost.

BILJEŠKE

¹ Vidi o tome u S. Banović: Tragovi Grabovčeva »Cvita« u Kačićevu »Razgovoru ugodnome«, Obzor 1932, od 3. XII. i dalje. Vidi i T. Matić: Život i rad Filipa Grabovca, Stari pisci hrvatski 30, 1951, od str. 11 dalje.

² Citat donosim prema izdanju »Cvita« u SPH 30, 1951.

³ Vidi o tome u mojem radu: Jedna pjesma protiv žena iz XV. stoljeća. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru sv. 3, Razdio lingvističko-filološki sv. 2, 1961/1962, Zadar 1962, str. 215. Isto u mojoj knjizi: Po običaju začinjavac, Split 1994, str. 70–71.

⁴ Ibid. Vidi o tome i u nedavno objavljenom reprint izdanju (»Slava ženska« Jakova Armolušića, Šibenik 1993, u pogovoru D. Fališevac, str. 93–94).

⁵ O Babiću kao prethodniku F. Grabovca i A. Kačića Miošića piše posebno J. Šetka (Pjesme fra Tome Babića, Nova revija, 17 (1938) 6, str. 430–437).

⁶ Podrobniji podaci o životu i djelu fra Tome Babića, s bibliografijom, donose se u Hrvatskom biografskom leksikonu, I, 1983, str. 302–303.

⁷ Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accomodata a p. f. Thoma Babych a Velim. Venetiis, per Bortoli Occhi 1712.

⁸ Citat prema ulomku u knjizi: Bosanski franjevci. Prir. M. Karamatić, Erasmus naklada, Zagreb 1994, str. 28. O Šitoviću v. i u knjizi K. Georgijevića (Hrvatska književnost od 16. do 18. st. u Sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb 1969, str. 297–298).

⁹ Op. cit., str. 29.

¹⁰ Upravo prema Šitoviću Babić piše drugo izdanje svoje Gramatike. HBL, I, str. 302.

¹¹ Cvyt razlika mirisa duhovnoga. Upisan i dan na svitlost po ocu F. Thomasu Babichiu. U Mleci, po Stipanu Orlandinu kod S. Justine 1726 (II. izd. 1736). Ostala izdanja navedena su u HBL, I, 1983, str. 302.

¹² Ovaj i ostali citati prema zagrebačkom izdanju »Cvita« iz 1898. Ovo na str. IV.

¹³ Op. cit., str. V.

¹⁴ Taj se dio u izdanju iz 1726. naziva »Versi duhovni«. U kasnijim izdanjima u naslovima pjesama zamijenjene su riječi »pisma« i »versi« konstrukcijom s prijedlogom »o«. Ovaj dio u izdanju iz 1898. ima natpis »Pisme duhovne«.

¹⁵ Ovdje ona ima opći karakter, dok je u drugim verzijama izričito vezana za pojedino mjesto (Hvar, Zadar itd.).

¹⁶ U I. izdanju 1726. na str. 299.

¹⁷ Prema izdanju iz 1898. na str. 350.

¹⁸ Op. cit., str. 351.

¹⁹ Najstarija poznata verzija, iz početka XV. st., vezana je za Zadar. Tekst je objavio H. Morović (Jedna zadarska lokalna pjesma, Građa za povijest književnosti hrvatske 23, 1952, str. 49–56).

²⁰ Objavio ju je prvi J. Vajs (Starohrvatske duhovne pjesme, Starine JAZU 31, 1905, str. 258–275).

²¹ Tekst je nađen u rukopisu fra Šimuna Glavića iz 1529, ali V. Štefanić misli da je u tom glagoljskom zborniku ona tek dodatak iz XVIII. st. (Glagoljski rukopisi JA, 1970, II, 37).

²² U kasnijim izdanjima priređivači su Babićevoj pjesmarici dodavali i neke pjesme drugih autora. Vidi o tome u Hrvatskom biografskom leksikonu, I, 1983, str. 302.